

till att understryka social ojämlikhet för att kunna skapa makt. Vidare handlar texten om motsägelsefulla historier, känslolösa berättelser och förtiganden. Dessa berättelsers funktioner i samhället understryks särskilt.

Kapitlet om riter innehåller texter om försvunna sedvänjor, revitalisering och helt nyskapade riter och nationella seder. Det tredje kapitlet, om trosföreställningar, är kanske det mest komparativa avsnittet. Här ligger Gustavssons kontakter med frikyrkliga rörelser och inomkyrkliga tankegångar till grund för studier om det onda och det goda lika väl som undersökningar av folkliga trosföreställningar i det rurala samhället i förhållande till 2000-talets religiösa uttryck på internet.

Kapitlet om folklöre och materialitet bygger huvudsakligen på en tidigare rätt så omfattande studie av gravstenar och de skillnader och likheter som finns mellan dem som rests i Sverige och dem som kan ses i Norge.

Boken avslutas med en kort sammanfattning.

Gustavsson är som vanligt mycket pedagogisk i sitt sätt att framställa sitt ärende. Den största behållningen är ändå att läsaren kan följa med på hur många olika områden en erfaren forskare med en lång karriär bakom sig uttryckt sig och genomfört sitt verk.

Ulrika Wolf-Knuts, Åbo

Tomas Ljung: *Vårt levande arv: minnen och spår i landskapet*. Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund, Falun 2017. 300 s., ill. ISBN 978-91-87719-22-6.

Att undersöka människans förhållande till och utnyttjande av landskapet, vattenskapet och biotan i närområdet genom tiderna utgör en primär målsättning för de humanvetenskaper som vill förstå henne som kulturvarelse. De areella näringarna har alltid varit grundläggande för människans försörjning. I Sverige har jordbruk, boskapsskötsel, skogsbruk, jakt och fiske inte bara försörjt människan utan också format hennes livsmiljö. Miljöhistoriska aspekter är därför

viktiga att belysa. Det är glädjande att intresset för detta på nytt har börjat blomma upp.

För några år sedan publicerade botanisten Tomas Ljung en oerhört fascinerande kultur- och landskapshistorisk skildring med titeln *Ödebygdsminnen* av livet förr i nordöstra Idre socknen, en bok som fick välförtjänt uppskattning (se *Rig* 2005, s. 176–178). Vardagslivet och dess mödor skildrades med en spännvidd och detaljrikedom som vi sällan ser numera, och texten byggde på en gedigen genomgång av administrativa källor, kartmaterial, uppteckningar, observationer med mera. På något sätt borde den ha inspirerat andra till likartade djupdykningar i samspelet mellan människa och miljö annorstädes. Författaren själv har fortsatt att utforska landskapet och markanvändningen i Dalarna. I föreliggande bok, den senaste i raden av flera, fokuserar han vilka spår människans aktiviteter i form av resursutnyttjande och kommunikationer skapat i landskapet och som fortfarande går att avläsa. Det är en djuplodande genomgång av olika former av markens förvaltning som bär vittnesmål om förflutna epokers föreställningar, lokala kunskaper och nu svunna näringsfång. Att det som vissa kallar ”natur” i själva verket är ”kultur” framgår med all tydlighet i Ljungs böcker, så ock i denna (turistnäringen framhärdar fortfarande med att sälja norra delen av Sverige som Europas ”sista orörda vildmark”, vilket naturligtvis är närmast ett rasistiskt påstående eftersom landskapet i själva verket är präglad av årtusenden av ärjemarkskultur i form av jakt, insamling, fiske, renskötsel etc.).

Under huvudrubrikerna ”Växterna som historieberättare”, ”Träden i vår närhet”, ”Träden på utmarken”, ”Hamling och lövtäkt”, ”Timmer och annat kulturvirke” samt ”Källor och källkult” får vi ingående uppgifter om hur människor i Dalarna brukat och förvaltat landskapet och hur det satt sina spår. Det visar ju också att växter och träd i sig utgör viktiga historiska källor.

Växter som kulturhistoriska minnen är ett tacksamt ämne och där finns mycket att berätta som idag ofta glömts bort. Ändå vet var och en som besökt torpruiner och övergiven bebyggelse att det finns kvarstående växter, ibland som överlevt under lång tid, vilka vittnar om att

människor tidigare haft anledning att plantera och vårda dem, det vill säga kulturväxter. Andra växter är kulturspridda arter (ängsklocka), och ytterligare en kategori är sådana som gynnats av människans aktiviteter. Läs till exempel om fjällnejlika som främst frodas vid gamla gruvmarker i Bergslagen, inte minst på kopparförgiftade habitat som människan skapat.

Kulturväxterna har använts som livsmedel, husdjursmedicin, till framställning av mediciner för människor, eller rentav för att man fann dem vackra eller för att de spred väldoft. Humle, pepparrot och rabarber är klassiska exempel, kungsljus, oxtunga, ädelmynta, malört, odört och lungrot likaså (Gode Henrik är dock knappast något folkligt namn för lungrot, även om det kan förefalla så, det är bara ett översättningsnamn av artens förinneanska latinska namn och har aldrig vunnit burskap i den folkliga namngivningen, knappt ens i den lärda). Libstickan hade förtjänat ett eget avsnitt, använd både som skadedjursrepellent och medicament. Somt finner jag dock onödigt, exempelvis att det skulle finnas ett samband mellan bolmörtsförgiftning och häxprocesser. Lauritz Gentz lilla artikel (först i *Svensk läkartidning* 1952 och i den folkloristiska tidskriften *Arv* 1954) är knappast okänd. Tvärtom, den orsakade viss förvirring när den kom och debatterades flitigt, men hans spekulationer har med rätta avvisats av historiker och arkeobotaniker. Ändå vill biologer gärna försöka förklara häxprocesser genom växt- eller svampförgiftning. Senast var det någon som förfäktade att ergotism kunde förklara bakgrunden till häxprocesserna.

Avsnittet om fäbodapotek är intressant, och bland arter nämns mästerrotten, blågull och spansk körvel. Många växter är beroende av människans markanvändning, antingen genom att man brände markvegetationen eller svedjade skogen, andra förutsatte slätter på ängarna. Mulbetet har varit en annan viktig faktor för den biologiska mångfalden. Andra kulturhistoriskt intressanta arter som avhandlas är gyckelblomstret, odlingsrest från en högreståndskultur. Hur brokiris hamnat på Siljans stränder förblir en gåta.

Även djurlivet kan ha en konkret kulturhisto-

ria, som avsnittet om blodigelodling och förekomst av vinbergssnäcka vittnar om (synd att John Bernström aldrig hann fullfölja sina studier av vinbergssnäckans historia i Sverige. Jag har sökt hans källmaterial men ej lyckats lokalisera det). Huruvida munkarna skulle ha infört den till Sverige eller ej är fortfarande en öppen fråga, menar jag. Vi vet dock att under senare århundraden spreds ägg av vinbergssnäcka inom herrgårdskulturen med hjälp av det tidiga postväsendet.

Avsnittet om träd i vår närhet är särskilt spännande och ett länge försummat forskningsområde, trots trädens otvivelaktigt viktiga betydelse inte minst för allmogen i äldre tid. Carl Wilhelm von Sydow har skrivit den kanske fortfarande viktigaste studien om detta. Ljung berättar om smörjträd, tandvärksträd, björntallar, vådräd, gårdsträd, suptallar, gröttallar, kungsträd, liktallar, dödsträd, högtidsträd, gränsträd, emigrantträd och namngivna träd – redan beteckningarna väcker nyfikenhet – allt intressant och ämnen som var en och en skulle förtjäna en avhandling i etnologi. Författaren går också igenom de olika trädarternas betydelse som biologiska kulturarv. Vidare förstås trädens ekonomiska betydelse och hur deras användning som virkes- och ämnestäkt fortfarande kan avläsas i det befintliga trädbeståndet. Materialkänedom har varit stor och träden kunde på olika sätt prepareras för att producera användbart slöjdvirke. Det är fina exempel på vad vi brukar kalla lokal ekologisk kunskap. Kådtäkt är en fascinerande ekonomisk aspekt av skogen.

Det här får räcka som exempel på hur rik innehållsmässigt denna volym är. Ljung förstår att avläsa spåren i landskapet och har delat med sig av denna kunskap. Boken bör tjäna som en inspiration för alla som intresserar sig för det biologiska kulturarvet och för människans förhållande till andra organismer i det omgivande landskapet. Det är viktig kunskap för var och en som vill förstå hur människan förvaltat terrängen för några generationer sedan, vilket är en angelägen uppgift om vi vill tolka dagens landskap och de spår som fortfarande kan ses där av svunnen tid.

Ingvar Svanberg, Uppsala